

NAŠE PREZIME

Naše prezime nema posebno značenje, rekao je otac. Neki ga je službenik naprosto dodijelio njegovu ocu, dakle, mom djedu. Otac je rekao: Tako su mnoga prezimena, koja je tko dobio u vrijeme kada ih je Turska uvodila, ovisila isključivo o volji ograničenih službenika. I nevjerojatno je mnogo ljudi iz tog vremena službeno rođeno 1. siječnja. Prezime: Kamen. Datum rođenja: 1. siječnja. I to je to.

Ali naše je pravo prezime lijepo, rekao je. Planira ga u nekom trenutku opet dati unijeti u putovnicu, pa ćemo dobiti novo, a zapravo naše staro, pravo prezime. Kako glasi to prezime? pitao sam ga. U mom smo sjećanju u šetnji, sunce prodire kroz vodenkastozeleno lišće, na jezeru smo, ali u gradu.

Otac je rekao: Beyt Haydo, to je naše pravo prezime. Što ono znači? Otac se nasmijao, onim svojim dubokim, grlenim smijehom. Banditi, rekao je, i činilo se da ga to strašno veseli. I mene je veselilo. Imam tajno prezime. I još k tome pripada banditima.

Poslije toga prvi sam put u životu, na predstavljanju knjige u školskoj auli, vidio jednog pisca i nisam mogao doći sebi. Meni su takvi ljudi bili neka viša, gotovo besmrtna bića. Nisu bili od krvi i mesa, možda čak ni zemaljskog podrijetla, izgovarali su riječi povezane sa silom težom i zvijezdama, sa svjetlošću i tamom. Mi, djeca, a bilo nas je na stotine, promatrali smo tog muškarca na pozornici u auli. U njemu je zbilja bilo nečeg vanzemaljskog. Tanka, plava kosa padala mu je na ovratnik balonera. Prebacio je nogu preko noge. Na mene je ostavio dojam posvemašnje ravnodušnosti prema djeci za koju piše. Ili možda ne piše uopće za njih, barem ne za nas koji smo sjedili ispred njega, nego samo za još nerođenu ili pak davno umrlu djecu.

Kod kuće sam ocu rekao da bih htio pročitati tu knjigu o razbojnicima u srednjovjekovnoj Engleskoj. Sivo svjetlo svjetlucalo je kroz ostakljena ba-

lkonska vrata pred kojima je otac stajao i gledao van; odgovorio je da nemam zašto biti toliko oduševljen tim nedozrelim i na kraju krajeva ukradenim pričama Zapada. Ali ja baš njih želim čitati, rekao sam. Glupost, dreknuo je otac i dodao da mi ne trebaju takve bajke zbog kojih ću klečati pred lažnim idolima, bolje mi je da gledam u sebe, jer u meni se kriju priče.

Sve je to za ljude, rekla je majka. To je govorila i za upale krajnika, vodene kozice, proljev i ljubavne jade – sve je to za ljude. Tko to određuje? pitao sam. Bog. Zašto Bog to želi? Upale krajnika služe tome da budemo sretni kad se ujutro probudimo i opet možemo bez problema gutati.

Sve je to za ljude odnosilo se i na automobilske, biciklističke i kućne nesreće i nezgode. Nije se odnosilo na potrese i padove aviona, barem majka tada nije tako govorila. Nije to vrijedilo ni ako bi netko pao s ljestvi dok je bio sam kod kuće jer samoća nije za ljude, samo za Boga, zato je Bog Ademu prvo stvorio životinje, a onda, jer je i dalje bio usamljen, i ravnopravnu družicu. Nije to vrijedilo ni za upale srednjeg uha, kad roniš unatoč osjetljivim ušima. Ali

vrijedilo je za temperature i prehlade, i to je uvijek pomagalo. Jer sve što je za ljude lakše sam podnosio od svega onog što nije za ljude. Prva očeva moždana kap bila je za ljude. Drugi moždani bio je potres.

Otac je znao da od mene nikad neće nastati pravi musliman, ali smatrao je da je za to kriv on, a ne ja. Dana sudnjeg on će Bogu morati podastrijeti račune, objasniti zašto mi nije posvetio vrijeme, pa sam se odmetnuo od naše vjere a da je nisam ni proučio ni razumio. Rekao bi katkad da će on jednog dana umrijeti, a ni majka ne može živjeti vječno, i onda više neće biti ničega što bi me povezivalo s našom vjerom. Čak i da sam nešto naučim, pročitam Kur'an, proučim Prorokovu biografiju, teško da će to biti islam kakav ustvari ni moj otac već dugo, desetljećima ne prakticira. Baš kad smo prolazili kraj ograde osnovnoškolskog dvorišta, na penjalici gdje su djevojke inače vježbale pod odmorima, nije bilo nikoga. Činilo mi se strašnim to što mi je otac govorio. Hodali smo dalje ulicom do raskrižja na kojemu ćemo skrenuti u Kollenrodtstraße, i dodao je da, čak i kad bih ja nastavio prakticirati religiju svojih roditelja, moja djeca više ne bi. Otac je rekao: Nisam znao bolje i ništa nisam napravio da bih to spri-

ječio, ali ovdje, u Njemačkoj, prekida se lanac naše kulture. Točno u tom trenutku crne su ptice poletjele i preletjele preko školskoga krova. Pitao sam oca koje su religije životinje, jesu li i one muslimani? Naravno, rekao je otac, sve su životinje muslimani, kada umru odlaze ravno u dženet. Jedino se čovjeka iskušava, on mora održavati ravnotežu na tankoj niti, a samo onome tko je čista srca, pomoći će melec. No sva su životinjska srca čista, zato se njih ne iskušava. Zar meni anđeli neće pomoći na tom konopu ako zaboravim našu religiju? Hoće, rekao je otac, i tvoje je srce čisto, i melec će ti pomoći. Doduše, ja ću vjerojatno pasti, smatrao je otac.

Neće on vječno biti tu, ljudi su tako predodređeni, rekao je. Roditelji u najboljem slučaju umiru prije djece, dodao je, i njihov je zadatak djecu na to pripremiti, zato si ti obrezan.

Sjećam se svoje kože, premda mi je pamćenje tu vrlo upitno jer mi se čini da su je pridržavale dvije sićušne bijele košćice u znaku križa. Čak zamišljam i da sam onomad pitao oca što je s tim kostima – jer je i meni valjda bilo čudno da su to jedine vidljive kosti tijela, jedine koje nisu prekrivene kožom

i mesom. U tom razgovoru, koji se vjerojatno nikad nije dogodio, otac je rekao: To nije bitno, uskoro će sve to nestati, to ti je neizbježan korak na putu da postaneš muškarac. Zar ja nisam muškarac? Ne, ti si dijete. A nakon obrezivanja bit ću muškarac? Tako je, potvrdio je i dodao da to ipak ne znači da više nemam što naučiti, dapače, to je tek početak mog života kao muškarca. Boli li to? Jako, rekao je otac, to je najbolnije što čovjek može doživjeti, od tog su gore možda samo još porođajne muke. Ali jednom kad to obavim, dodao je, ničega se više ne trebam bojati i mogu se suočiti sa svim životnim teškoćama. A dotad je on tu za mene i pazi me.

Otac je rekao da prezire kauboje. Rekao bi to uvijek subotom dok smo gledali vesterne. Otac je rekao: Komunisti su idioti. Otac je rekao: Možeš postati milijunaš ako to uistinu želiš. Rekao je: Nasilje nije dobro, ali ako se nađeš u takvoj situaciji, moraš brzo reagirati. Rekao je: Tvoja je majka bolja matematičarka, bez obzira na to što sam ja inženjer. Rekao je: Majka se za tebe žrtvuje, cijeniš li to? Rekao je: Štetiš sam sebi kad se tako duriš i ne želiš slaviti rođendan. Rekao je: Živiš kao bubreg u loju, a ja sam odrastao na blatu gradskih ulica.

Razgovarao je sa mnom o požudama i rekao da ništa nije bolje od spavanja sa ženom o kojoj si tjednima ili mjesecima snatio. Rekao sam mu da su mi se svi-djele obrve žene u filmu koji smo nedavno zajedno odgledali i da sam se pitao kako izgleda gola. Rekao je: Elegancija se ne pokazuje golotinjom, nego smjerno odabranom odjećom, načinom kretanja i riječima.

Onih deset godina koliko je otac, umjesto ustima, mogao komunicirati samo još očima, onih godina nakon njegovih kapi, obraćao sam mu se samo još na turskom. Govorio sam glasnije, da me čuje. Njegov turski na svojevrsan je način bio moj njemački, a moj turski takoreći njegov arapski. Imali smo po jedan jezik koji nas povezuje s majkom, i drugi kojim kro-čimo kroz život u potrazi za sobom. Njemački je ocu bio treći srcu blizak jezik, ipak je u Njemačku stigao u svojim dvadesetima i ondje proveo većinu života. Zamišljam kako otac u svojim godinama samoće u Njemačkoj takoreći ni s kim nije razgovarao, ali kada jest, onda se razgovor zasigurno odvijao na njema-čkom. Dakle, njemački je bio i jezik njegove samoće, nalazio se na istom onom mjestu gdje književnici pronalaze jezik pisanja. I ja sam poslije naučio treći

srcu blizak jezik, provevši mjesec u Parizu, nakon očeve smrti. Ali francuski je za mene bio i ostao strani jezik, koliko god da mi je blizak i koliko god da u njemu čujem i očevo glas. Sjećam se koliko je rado otac govorio francuski, koliko se trudio naučiti me nekoliko riječi. Moji roditelji, ja i još jedna obitelj s dvoje djece otišli smo u Pariz. Grozno putovanje. Moji su se roditelji posvađali, otac nije htio prespavati u Parizu, svi su bili iscrpljeni i na rubu živaca. Kratko smo se stali odmoriti u Parizu u kojemu se već bilo smrknulo. Otac i ja spustili smo se ulicom, mene su oduševljavale zgrade iz nekog drugog doba. Za dijete koje je odraslo u poslijeratnoj stambenoj zgradi u Hannoveru, u gradu koji je gotovo potpuno bio uništen u Drugom svjetskom ratu, ove su zgrade djelovale veličanstveno. Čak mnogo više nego Disneyland, gdje se pred svakom čarolijom nalazio šalter za kupnju karata, a u čarobnom zamku sve je vrvjelo suvenirnicama s nalijepljenim cijenama, blagajnama, računima i drugim simbolima uvredljivih profanosti i raščaravanja. Sve je ovo povijest, dokle ti pogled seže, rekao je otac, dok smo hodali tom ulicom. U blizini sam vidio kuda prolazi podzemna željeznica, a poslije, dok sam živio u Parizu, u četvrti oko Bir-Hakeima tražio sam tu uličicu kojom sam nekoć hodao s ocem. Tada nam je ususret dotrčao

jedan dječak, otprilike moje dobi, imao je kovrčavu kosu, tamniju kožu od mene i bojažljivo nas je pogledao, otac se pomaknuo da ga propusti, dao mu do znanja da se ne treba bojati, da su muškarac i sin koji u ovoj noći hodaju pustom pariškom ulicom posve bezopasni. Dječak je protrčao kraj nas. Zašto se boji? pitao sam oca. A ti se ne bi bojao, pitao me, da si sam ovdje usred noći? Odgovorio sam da sam mislio da su Francuzi svijetle puti i imaju ravnu kosu. Otac je uzvratio da je taj dječak sigurno poput mene, njegovi su roditelji došli vjerojatno iz Alžira, a on sad živi u Francuskoj, jednako kao što ja živim u Njemačkoj, a roditelji su mi iz Turske, što je na kraju krajeva vrlo slično. Otad sam tog dječaka uvijek povezivao s Parizom, ništa nije simboliziralo suvremenu Francusku više nego arapsko dijete koje noću samo luta uličicom, okruženo uzvišenim zgradama iz devetnaestog stoljeća.

Drugom zgodom na tom istom putovanju, na pokretnim stubama koje vode do ulaza u zabavni park, otac mi je čitao riječi s natpisa: *Bienvenue, Entrée*. Čudio sam se neizgovorenim slovima. Otac je objasnio da u tome nema ničeg čudnog, ta slova treba samo pomisliti u glavi i već im se mijenja zvuk. Možda mi je u tim kratkim lekcijama, čija poanta uopće nije bila

da me nečemu podučiti, već da stvorimo zajedničku uspomenu, usadio strukturu još jednog novog jezika, očinskog jezika. Možda je to jedan od razloga zašto sam poslije, nakon njegove smrti, u samo nekoliko tjedana naučio francuski i što me za besanih noći u Latinskoj četvrti ništa nije toliko smirivalo kao glas Alberta Camusa. Skoro svake noći slušao sam snimku radijske emisije iz tisuću devetsto četrdeset i treće godine, u kojoj je Camus, stranicu po stranicu, čvrstim i sigurnim, ali ne i nepristupačnim izgovorom, čitao svoj prvi roman *L'Étranger*.

Jedno jedino pitanje koje sam postavio ocu dok je komunicirati mogao još samo očima odnosilo se na jezik njegove majke. Je li baka govorila turski? Otac je pogledao gore, to je značilo *ne*. Je li govorila arapski? Otac je na trenutak zažmirio, bezglasno *da*. Je li bila Arapkinja? Otac je pogledao gore. Kurdkinja? Otac je zažmirio. Je li govorila kurdski? Pogled prema gore.

Vjerovao sam da sam ga dobro shvatio: da je baka, koju sam vidio samo jednom u životu, i to na prvom putovanju u Mardin, bila Kurdkinja, ali nije govorila ni kurdski ni turski, nije znala čitati ni pisati,

i materinski joj je jezik bio arapski. Majka je rekla da je upitno je li me otac dobro razumio. Postavio sam to pitanje ocu koncem devedesetih. Građanski rat u Turskoj taman je već prošao zenit i pobudio je i u našem stanu u Hannoveru žustre izljeve bijesa i političke rasprave: majka je govorila o separatizmu, a ja o otporu. Turski je konflikt dopro u našu kuhinju, ali nije se ticao etničkih korijena obitelji, o tome nismo razgovarali. Za Kurde sam prvi put čuo na Dnevniku.

Onog ljeta kad je otac doživio dvije kapi, naučio sam svirati gitaru. Pokušavao sam već i prije. Bilo mi je možda deset godina kada su mi roditelji u Bornemannu, trgovini glazbalima u Königstraße, kupili akustičnu gitaru koju i danas još sviram. Jasno se sjećam da je jedna gitara koštala tristo maraka, a druga petsto; trgovac je rekao da čovjek mora osjetiti koja mu gitara pripada, a ja sam umislio duboku poveznicu s onom od petsto maraka. Otac, koji u životu nije preplatio ni feninga i uvijek je ponavljao da *tko ne cijeni zrno, ne vrijedi ni pogače*, duboko je udahnuo i izlistao pet novčanica na pult trgovca koji se smješкао, otac je osmijeh opisao prepredenim, a meni se činilo da se smješka dobroćudno.